

Value-relevance of the social sciences field; thematic analysis of a case study of doctoral dissertations

Seied Hamid Hosseini¹ and Mohammad Tavakol²

Received: Jun.3.2020

Accepted: Dec.21.2020

Abstract

In this study, an attempt was made to find a value-relevance relationship of the Iranian social sciences field and to formulate the concerns that effect researchers in this field. The main question was what the social sciences in Iran is thinking about and the question of which field is considered to be the main issue that can be pursued at the social level. In this regard, doctoral dissertations in this field during 2009-19 as one of the final products of this field were analyzed. The work began with a review of 437 dissertations by using "thematic analysis" method and by dividing them according to different fields of sociology, changes in the hegemony of areas were observed during these ten years. In some areas where there were a large number of dissertations at the beginning of the study period, including Sociology of Culture and Political Sociology, fewer dissertations were seen in recent years. While other popular fields, such as "Development Sociology" and "Economic Sociology", have continued to grow rapidly until the end of this period. In addition, areas in which fewer dissertations have been written throughout this period, including Sociology of Environment and Sociology of Education, have attracted significant interest from researchers in recent years. As a result of the second type of codification, a kind of "Economic-turn" is observed in the titles of dissertations during these ten years; this means that the economic issues of the society are becoming more and more important, and in the same way, addressing the issues of democracy, freedom and civil society has been marginalized.

Keywords: Dissertation, Thematic analysis, Economic turn, Value-relevance, Social sciences.

1. Master student of Sociology, Faculty of Social Sciences, Tehran University, Tehran, Iran.

Corresponding author: ✉ Hosseini97@ut.ac.ir

2. Professor, Faculty of Social Sciences, Tehran University, Tehran, Iran.

Introduction

is it possible to ignore the determination of science itself, if the general purpose of science is to represent the determination of phenomena. Sociology of science aims to explain sociological factors related to the scientific fields. The sociology itself is no exception to this kind of encountering and should be studied sociologically at a self-reflective level. In this regard, this study also strive to explore the social determination of this science in Iranian society by using a sociological study. Accordingly, with a series of related questions to the trend of evolution in the dominant discourses in this science, the research was designed in order to obtain a more specific structure of the problematic of this science along with an overview of what is visible for the social sciences in Iran.

The observation unit was limit from the beginning of the research in order to obtain favorable data out of the research resources. Therefore, reviewing the dissertations as the final production not only would delineate the current condition of the field, but also would optimize the utilization of the resources. These resources include master's theses, doctoral dissertations, articles and books. Doctoral dissertations are appropriate choice in this field due to the up-to-datedness as well as being mandatory for all candidates intending to complete the highest level of academic education in any field. The doctoral dissertation is of great importance for illustrating the characteristics of a science and its social determinations. Therefore, in order to achieve an apparent formulation of the major topics, core issues, mentioned below, were examined using dissertation analysis.

- What is the atmosphere of dominant discourses in the field of doctoral student dissertations?
- How have these discourses evolved over time?
- According to the model obtained from this path, what are the possible alterations in future?

Methodology

Given the importance of reviewing doctoral dissertations that were discussed in the introduction and considering the limited access to the full text of dissertations, research was conducted based on the classification of them through Titles and, if necessary, refer to the abstract of dissertations. Defining the research problem, examine the distribution of dissertations were examined, and as the titles of these dissertations were considered, the thematic analysis was utilized. Thematic analysis is a suitable method for examining the dominant and all-encompassing themes from the heart of experimental data and requires continuous rethinking and successive reciprocation between the

fields, analyzing the data and recodification them until achieving the most barrier labels.

In this regard, two types of codifications have been selected according to the necessity of the subject. The first category of codes is the internal codes of sociology itself, which is the division of research branches according to diverse fields of sociology.

Unlike the first category, important social bottlenecks were referred to specify the codes label of the second category. Moreover, the initial codes were formulated by referring to the experimental data several times. However, according to the method of thematic analysis, these codes should be redesigned after dealing with the field and continuous rethinking until the last stage of the research in order to achieve a valid degree of comprehensiveness and barrier. Accordingly, it is impossible to determine the codes once for the last time and then move on to other steps, but the attempt to find the best name for the classes continues until the last stage of analysis. The final codes are divided into nine family groups.

two different sources were employed to follow the research problem by reviewing PhD student dissertations in social sciences; "Iranian Research Institute for Information Science and Technology" (IranDoc) and the Library of the Faculty of Social Sciences in University of Tehran. Between 2009 and 2019, 360 dissertations were registered in the "Iran Doc" system in the field of social sciences and doctoral degree. There are also 77 dissertations in the field of social sciences and in the doctoral degree in the library of the Faculty of Social Sciences in University of Tehran. Thus, 437 Ph.D. dissertations were selected and analyzed as the sample of the study.

Findings

base on the first type of codification, the dissertations in the fields of "Sociology of Culture", "Political Sociology", "Sociology of Development", "Sociology of Gender", "Sociology of Religion", "Economic Sociology" and "Sociology of Media and Communication" received more attention than other fields respectively. It is noteworthy to mention that, some of the most popular areas among dissertations raised slightly over the last ten years. In other words, although these fields account for a larger number of dissertations, compared to other areas, they have experienced less growth or even a decline in recent years. Traditional popular areas that have experienced negative growth include "Sociology of Culture", "Political Sociology" and "Sociology of Media and Communication". "Sociology of Culture" has declined form 60% in 2009 to 9% in 2019. This sinking can be seen in "Political Sociology", decreasing from 40% in 2009 to 9% in 2019. Meanwhile, "Sociology of Media

and Communication” experienced a significant drop of 16% in 2019. In contrary, the fields of "Sociology of Development", "Economic Sociology" and "Sociology of Religion" witnessed a growth during the period. It should be noted that the number of dissertations in the field of "Sociology of Gender" with a slight fall remained almost constant. There was not report on "Sociology of Development" while accounted for 16% at the end of the period. The "Economic Sociology" and "Sociology of Religion" also followed the same pattern in the beginning and reached 18% and 4% in 2019, respectively. It should also be noted that some other areas, accounting for a small number of dissertations in the last ten years, experienced significant growth and are expected to reach to the better position in coming years; "Environmental Sociology" rising significantly in recent years, increasing from 0 to 3% between 2009 and 2019, is an area to mention. Other examples of include "Sociology of Education" and "Social Psychology", increasing form 0% to 2% and %1 percent, respectively.

Examining the trend of evolution during this ten-year period based on the second type of codification, it was found out that the discourses of "civil liberty", "family", "ethnicity" and "ancient Iran", had a fall in recent years. Although "civil liberty" did not have a portion in the dissertations of 2009, it reached 13% and 25%, respectively followed by a decline in the years leading to 2019. In the cases of "free market-based development", "inequality", "deviations" and "environment" all mentioned continue to grow rapidly. While the discourse of “inequality” was standing at 0 in 2009 and 2010, there was a slight rise by reaching 10% in 2019. The discourse of "free market-based development" increased from zero percent in 2009 to 22 percent in 2019. The discourse of "environment", which did not have a share among dissertations in the years 2009 to 2013, except in 2010, accounted for 7% in 2019. It is worth emphasizing that although there was no alteration in tendency of Ph.D. candidates for doing reseach on "womanhood" discourse, as it remained constant during the ten years, this case still had the highest figure.

Conclusion

Analyzing the data collected for this research, it can be concluded that among the doctoral dissertations in social sciences, the hegemony of some traditionally popular fields is facing a great failure. It seems that in relation with the value-relevance of the field of social sciences, the dominant dominance of some fields over the social sciences is being lost and some other fields are being substituted by popular fields.

In a general, summary of the findings of both types of codifications in relation to the value-relevance of the social sciences field can be seen, firstly, the

field's attention to the issue of environment is increasing and this issue is becoming one of the main concerns in this area. Secondly, a change was witnessed in the hegemony of traditional social science issues in the field of research, opening the door for new issues to enter the meaningful realm of this field, such as concerns related to education and social psychology. Thirdly, facing with society, researchers pay more attention to Economic dimensions instead of political sides.

So far, we have dealt with the definite results of the research, but the course of the findings regarding this final result leaves us with several possibilities that require independent research about. It should be said that according to the first type of codification, the fields of "Sociology of Development" and "Economic Sociology" were growing at the expense of decreasing the portion of "Sociology of Culture" and "Political Sociology". As a result of the second type of codification, it was apparent that in recent years, economic issues have received more attention from sociologists. Although two contradictory discourses, such as "free market development" and "inequality" have increased against the discourse of "civil liberties", both discourses share a common perspective: addressing economic issues and the pervasive economic crisis.

The discourse of "free market development" and the discourse of "inequality" in 2009 did not have a portion among the dissertations, but in 2019 they achieved a share of 22 and 10 percent, respectively. This increase was to the detriment of the "civil liberties" discourse, which lost its 13% and 25% share in 2010 and 2011 and did not have a place among dissertations in 2019. Thus, the share of economic discourses has risen from zero to 32% at the end of this period, and in contrast, the share of the democracy, freedom and civil society subjects has declined.

This almost complete reversal correlation between these two categories of economic and political issues, which ultimately dominates the former over the latter, not only is visible all the way through, but almost also the share of one of the two increases, the share of the other decreases.

Admittedly, the limitations of the present study prevent a conclusive conclusion about this fundamental change in the value-relevance of the social sciences, but all the findings convince us to follow this "Economic-Turn" in the changing process of visible issues for social sciences. In the end, we see the greatest achievement of this research in the initial formulation of this "Economic-Turn" in the social sciences. Therefore, instead of giving a definitive answer to the important questions about this field, we end up with a deeper level of questions about the motion of changes in the value-relevance of the social sciences, which paves the way for the future researches.

رابطه ارزشی میدان علوم اجتماعی؛ تحلیل تماتیک نمونه موردی پایان نامه‌های دانشجویی دکتری

سید حمید حسینی^{۳*} و محمد توکل^۴

چکیده

در این پژوهش تلاش شد تا مختصات رابطه ارزشی میدان علوم اجتماعی ایران ترسیم شود و دغدغه‌هایی که محققان این حوزه را تحت تأثیر قرار می‌دهند، صورت‌بندی شوند. پرسش اصلی این است که رشته‌های علوم اجتماعی در ایران به چه مسائلی می‌اندیشند و پرسش از کدام زمینه را مسئله اصلی قابل پیگیری در سطح جامعه می‌پندارند. بدین منظور، پایان‌نامه‌های مقطع دکتری این حوزه در فاصله سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷ به‌عنوان یکی از محصولات نهایی این میدان تحلیل شد تا با استفاده از کدگذاری عناوین بر اساس طبقه‌بندی‌های درونی و بیرونی، شمای کلی تعلقات ارزشی این حوزه و نیز تغییرات احتمالی در آینده ترسیم شود. کار با بررسی مجموع ۴۳۷ پایان‌نامه با استفاده از روش تحلیل تماتیک آغاز و با تقسیم‌بندی آنها بر اساس حوزه‌های مختلف جامعه‌شناسی، تغییراتی در هژمونی حوزه‌ها در طول این ده سال مشاهده شد. در برخی از زمینه‌ها که در ابتدای دوره مورد بررسی تعداد زیادی پایان‌نامه درباره آنها وجود داشت، از جمله جامعه‌شناسی فرهنگ و جامعه‌شناسی سیاسی، در سال‌های اخیر پایان‌نامه کمتری از آنها دیده شد. درحالی‌که برخی دیگر از حوزه‌های پرتعداد در ابتدا از جمله جامعه‌شناسی توسعه و جامعه‌شناسی اقتصادی، در انتهای این دوره نیز همچنان رشد پرشتاب داشته‌اند. همچنین حوزه‌هایی که در تمام طول این دوره تعداد کمتری پایان‌نامه درباره آنها نگاشته شده است، از جمله جامعه‌شناسی محیط زیست و جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، در سال‌های اخیر با اقبال چشمگیر محققان مواجه شده‌اند. در نتیجه تقسیم‌بندی نوع دوم نیز نوعی چرخش اقتصادی در عناوین پایان‌نامه‌ها در طول این ده سال مشاهده شد؛ بدین معنا که مسائل اقتصادی جامعه روزبه‌روز اهمیت بیشتری یافته و به همین نسبت پرداختن به مسائل مربوط به دموکراسی، آزادی و جامعه مدنی در حاشیه قرار گرفته است.

کلیدواژه‌گان: پایان‌نامه، تحلیل تماتیک، چرخش اقتصادی، رابطه ارزشی، علوم اجتماعی.

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

نویسنده مسئول: Hosseini97@ut.ac.ir

۴. استاد دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران: mtavakol@ut.ac.ir

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۳/۱۴ پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۱۰/۱

مقدمه

اگر هدف کلی علم را بازنمایی تعینات پدیده‌ها بدانیم، آیا می‌توان از تعین خود علم چشم پوشید؟ جامعه‌شناسی علم به‌عنوان یکی از حوزه‌های جامعه‌شناسی سعی در تبیین جامعه‌شناختی مسائل مربوط به حوزه علم و فضاها علمی دارد. خود علم جامعه‌شناسی نیز از این‌گونه مواجهه مستثنا نیست و باید در سطحی بالاتر مطالعه‌ای جامعه‌شناختی در خصوص آن صورت بگیرد. در این پژوهش تلاش شد تا با استفاده از بررسی و مقایسه جامعه‌شناختی مسائل مربوط به علم جامعه‌شناسی، تعین اجتماعی این علم در جامعه ایران بررسی و ارتباط میان این علم و وقایع اجتماعی در سطح کلان جامعه به تصویر کشیده شود. بر این اساس، با مجموعه‌ای از سؤالات مربوط به سیر تغییر گفتمان‌های غالب در این علم به سراغ میدان پژوهش رفتیم تا از این طریق بتوانیم صورت‌بندی مشخص‌تری از ارتباط میان پروبلماتیک این علم و دغدغه‌های اجتماعی سطح کلان جامعه ایران ارائه دهیم و همچنین شمایی کلی از جایگاه این علم در نسبت با کلیت جامعه را تصویرسازی کنیم.

پاسخ کامل به این پرسش بسیار فراتر از سطح یک پژوهش است. از همین رو و به‌منظور استفاده بهینه از منابع پژوهش، ناگزیر به محدود کردن واحد مشاهده خود بودیم. برای دستیابی به این هدف، بررسی محصولات نهایی یک میدان می‌تواند انتخاب مناسبی باشد، چرا که تحلیل این محصولات می‌تواند ضمن بازنمایی فضای کلی، تا حدی موجب صرفه‌جویی در منابع مورد استفاده شود. این منابع شامل پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد، پایان‌نامه‌های دکتری، مقاله‌ها و کتاب‌هاست. پایان‌نامه‌های دکتری به‌دلیل به‌روز بودن و همچنین الزامی بودن برای تمام داوطلبانی که قصد به پایان رساندن بالاترین سطح تحصیلات آکادمیک در هر رشته را دارند، می‌توانند انتخاب مناسبی در این زمینه باشند. برخی از ویژگی‌های پایان‌نامه‌های دکتری که این انتخاب را برای ما مطلوب می‌سازد، به قلم یکی از پژوهشگران در همین زمینه بدین قرار است: «پایان‌نامه نه تنها توانایی داوطلب را در انجام دادن پژوهش مستقل نمایان می‌سازد، بلکه توانایی او را در ارائه سهم اصیل خود به بنیان دانش رشته‌ها نیز تصدیق می‌کند. اهمیت پایان‌نامه به همین جا ختم نمی‌شود. پایان‌نامه بازتاب چیزی بیش از پرورش مهارت‌های آموزشی، فنی، تحلیلی و نوشتاری داوطلبان است. پایان‌نامه همچنین بر رابطه همکاری نزدیک میان راهنما و داوطلب و همچنین اعتبار راهنما تأثیر شدیدی می‌گذارد. علاوه بر این، از آنجایی که سازمان‌های اعتبارسنجی خارجی (خارج از دانشگاه) پایان‌نامه داوطلب مقطع دکتری را به‌عنوان قسمتی از فرایند اعتباربخشی بررسی می‌کنند، این پایان‌نامه‌ها همچنین بازتاب برنامه‌ریزی دانشکده، کالج و دانشگاه هستند. در فرایند تدوین پایانه‌نامه‌ها جامعه به‌دلیل مؤثر بودن در تحقیق، تمرین و سیاست‌گذاری، به‌عنوان بازیگری مهم و دارای نقشی حیاتی به‌شمار می‌آید. اعتبار فرد، راهنما و دانشگاه همگی در معرض رساله دکتری قرار دارد» (Olalere, De Iulio, Aldarbag & Erdener, 2014: 85-86). بر این اساس، پایان‌نامه دکتری از اهمیت شگرفی برای تصویرسازی مختصات یک علم و تعین اجتماعی آن برخوردار

است. به همین دلیل، در طول این مسیر تلاش شد تا با بررسی موضوعات محوری مطرح شده زیر با استفاده از تحلیل پایان نامه‌ها، صورت‌بندی روشن‌تری از مسئله به دست آید:

- بررسی گفتمان‌های غالب در حوزه پایان نامه‌های دانشجویی مقطع دکتری؛
- بررسی سیر تحول این گفتمان‌ها در طول زمان؛
- ترسیم الگوی این تغییرات به منظور پیش‌بینی تغییرات احتمالی در آینده.

چارچوب نظری

برای نزدیک شدن به هدف اصلی پژوهش در پرداختن به نظریه‌ها؛ یعنی رسیدن به صراحت مفهومی به منظور ترجمه میدان تجربه به زبان علم، به مراجعه به مفاهیمی شفاف‌تر برای بیان این منظور نیاز بود. به نظر می‌رسد که می‌توان این‌گونه مواجهه با علم و اثرگذاری ارزش‌ها بر کار علمی را در آرای وبر جست‌وجو کرد. تقسیم‌بندی مشهور وبر در خصوص تأثیر ارزش‌ها بر پژوهش علمی، گره کار در پژوهش حاضر را گشود. وبر به طور مستقیم به این مسئله پرداخته و به دو شکل اثرگذاری ارزش‌ها بر کار علمی اشاره کرده است؛ یعنی «قضاوت ارزشی»^۵ و «رابطه ارزشی»^۶. قضاوت ارزشی اثرگذاری ارزش‌های پژوهشگر بر قواعد درون علمی و نحوه به کارگیری آنهاست، در حالی که رابطه ارزشی تأثیر ارزش‌ها بر انتخاب موضوع، شکل‌گیری مسئله و تعیین حیطه عمل علم در جایی پیش از آغاز علم و در ابتدای مسیر است. وبر (Weber, 2015: 150-183) در بسیاری از موارد به‌ویژه در مقاله‌ای با عنوان علم در مقام حرفه به صراحت از استقلال درونی علم دفاع می‌کند و دستیابی به هدف آرمانی علم را در پرتو جلوگیری از قضاوت ارزشی؛ یعنی اثرگذاری ارزش‌های پژوهشگر بر عینیت علم و فراغت ارزشی در مواجهه با پدیده‌ها ممکن می‌داند و در کتاب روش‌شناسی در علوم اجتماعی نیز به صراحت به این دوگانه اشاره شده است (Weber, 2016). وبر برخلاف قضاوت ارزشی، نه تنها رابطه ارزشی را منافی دستیابی به عینیت در علم به حساب نمی‌آورد، بلکه آن را نقطه آغاز ضروری هر پژوهشی می‌داند، به شرط آنکه این تمایلات ارزشی فقط بر علاقه فرد برای مواجهه علمی با مسائل مختلف مؤثر باشند و به عینیت کار علمی لطمه‌ای وارد نسازند؛ به عبارت دیگر، اگرچه قضاوت ارزشی منافی کار علمی است، رابطه ارزشی ضرورت آغاز علم به‌شمار می‌رود. ارزش‌ها به دلیل منافات با عامیت علمی منافی اعتبار علمی تلقی می‌شوند، اما از نظر وبر این عامیت فقط پس از شروع کار علمی باید محفوظ بماند و آغاز هر پژوهش ناگزیر با همین ارزش‌های غیرعام صورت خواهد گرفت. «... این واقعیت که آن ارزش‌ها [ارزش‌هایی که سبب گرایش محقق به موضوع خاصی شده‌اند] ممکن است عمومیت تجربی کمی داشته باشند، به هیچ‌وجه بدین معنا نیست که اعتبار کار علمی استوار بر آن از دست رفته یا تحدید شده باشد...» (Bruun, 2007: 150)؛ به بیانی

5. Value-judgment

6. Value-relevance

دیگر «... گرچه انتخاب مسائل تحقیق ممکن است تحت تأثیر پارامترهای اجتماعی و فرهنگی تعیین یابد، ولی نه محتوا و نه صحت معرفت به‌دست آمده، هیچ‌یک نباید با عوامل فرهنگی و اجتماعی- تاریخی ارزیابی شود» (Tavakol, 2018: 161).

در پژوهش حاضر می‌توان گفت که آنچه موجب دغدغه اصلی پژوهشگر و پرداختن وی به حوزه علم شده است و در درجه بعد از میان تمام علوم، علوم اجتماعی انتخاب و باز هم دقیق‌تر، از دغدغه‌های پشت پژوهش‌های مربوط به تحصیلات تکمیلی پرسیده شود، حاصل برآیند تمام نیروهای اجتماعی پیش‌علمی است که پژوهشگر را تحت تأثیر قرار داده و از تمام جهان این محدوده معین را متمایز ساخته و اهمیت این مسئله را از میان بی‌شمار مسئله دیگر برجسته کرده است. تمام این عوامل را، که در صورت غیاب آنها از ابتدا هیچ حرکتی آغاز نمی‌شود، باید ربط ارزشی آغازگر این پژوهش دانست. اما از زمانی که مسئله‌ای مطرح و برای یافتن پاسخ آن پا به میدان علم گذاشته می‌شود، تأثیر هر یک از مؤلفه‌های اجتماعی هویت‌بخش به پژوهشگر از قبیل سن، جنسیت، ملیت، مذهب، وابستگی‌های گروهی و ... در سازوکار درونی علم، عینیت پاسخ‌ها را زیر سؤال می‌برد و اعتبار علمی پژوهش را سلب می‌کند که این همان ورود قضاوت ارزشی به ارزیابی‌های علمی است که پژوهش را از اعتبار علمی ساقط می‌کند. اگرچه حضور در میدان علوم اجتماعی، اهمیت پیش‌بینی فضای کلی حاکم بر کنشگران این میدان، تلاش برای فهم ادامه مسیر این رشته در جامعه و اهمیت پیش‌بینی آینده تحصیلات تکمیلی در این حوزه همگی دست به دست یکدیگر داده‌اند تا مسئله نخستین را شکل بدهند، اما هیچ‌یک از اینها نباید بر کاربرد عینی ما از ابزار علمی و پایبند بودن به نتایج روشمند به‌دست آمده تأثیر بگذارند.

بنابراین، ربط ارزشی همین تعینات اجتماعی خارج از عرصه علم است که قلمرو مجاز و ضروری آن فقط در تعیین دغدغه‌های علمی است. درواقع، از نظر وبر، علم ابزاری خنثی است که بدون ربط ارزشی امکان آغاز ندارد و خود نمی‌تواند نشان‌دهنده راه از بیراهه، درست از نادرست و ارزش از ضد ارزش باشد، بلکه این موارد همگی توسط جامعه به‌عنوان منبع استوارکننده ارزش‌ها تعیین می‌شود. «بنا بر نظر وبر در علوم اجتماعی یا فرهنگی موضوعاتی که باید مطالعه شوند، بر اساس ارتباط آنها با ارزش‌ها برگزیده می‌شوند و این به سبب ربط ارزشی آنهاست. وبر همچنین درباره تلاش برای پایبندی به عینیت استدلال می‌کند که دانشمند اجتماعی نه تنها باید از نظر ارزشی خنثی باشد، بلکه باید دریابد که موضوعات مورد مطالعه وی در خصوص ارزش‌ها برگزیده و متعین شده‌اند» (Swedberg & Agevall, 2016: 367). به‌عبارت دیگر، ربط ارزشی است که اهمیت موضوعات مختلف را برای مطالعه علمی تعیین می‌کند، اما از جایی که کار علمی آغاز می‌شود، این ارزش‌ها باید پشت درب آزمایشگاه باقی بمانند. «ماکس وبر نه به دنبال حذف ارزش‌ها در فرایند تحقیق است (مانند پوزیتیویست‌ها) و نه به دنبال حذف ابژکتیویته علم (مانند مطالعات فرهنگی یا مباحث پست‌مدرنیستی) است، بلکه هم می‌خواهد علم فرهنگی داشته باشد و هم ارزش‌ها را به رسمیت بشناسد...» (Masoudi & Zahed Zahedani, 2018: 56): به‌عبارت دیگر، وبر به جای نفی روح سرگردان ارزش‌ها در زمین علم، با تعیین جایگاه دقیق سوگیری‌های

ارزشی، آنها را به روی زمین می‌آورد تا با آگاهی به ضرورت ارزش‌ها در قلمروی قبل از شروع علم، حدود و ثغور جولان مجاز آنها روشن شود و از این طریق عینیت معرفت علمی مصون باقی بماند. از آن نظر که وبر به‌طور مستقیم در آثار خود به این مسئله پرداخته است و کاربرد مفاهیم مد نظر وی پژوهش را در مسیر روشن‌تری قرار می‌دهد، ادبیات پژوهش با استفاده از مفاهیم او ارائه می‌شود. «بر اساس نظر تالکوت پارسونز، استقلال از ارزش‌ها با «استقلال» نقش دانشمند اجتماعی مرتبط است، در حالی که ربط ارزشی با «وابستگی متقابل» این نقش با دیگر نقش‌های دانشمند اجتماعی در ارتباط است» (Swedberg & Agevall, 2016: 367). چگونگی تعیین وابستگی متقابل میدان علوم اجتماعی و ارزش‌ها یا همان ربط ارزشی میدان علوم اجتماعی همان سؤال اساسی در این پژوهش است. بنابراین، اگرچه قضاوت ارزشی اعتبار آثار علمی را سلب می‌کند و بررسی آن خارج از حوزه پرسش پژوهش حاضر است و به داوری علمی و تخصصی تک‌تک آثار نیاز دارد، اما ربط ارزشی که ضرورت آغازین هر پژوهش است، همان مفهومی است که ما را با فضای ارزشی حاکم بر میدان علم مواجه خواهد ساخت و در ادامه از آن استفاده خواهیم کرد. ربط ارزشی با بررسی زمینه اصلی پژوهش‌ها و دریافتن دغدغه‌های آغازکننده هر اثر شناسایی می‌شود و با استفاده از آن می‌توان بدون درگیری با داوری علمی پژوهش‌ها، دغدغه‌های آغازین پژوهشگران تحصیلات تکمیلی میدان علوم اجتماعی و آنچه از نظر آنان جالب توجه است و ارزش دانستن دارد و آن بخش از تمام واقعیت را که برگزیده می‌شود (Bruun, 2007) تا نگریسته شود، صورت‌بندی کرد. در بیان وبری برای بازصورت‌بندی مسئله پژوهش باید گفت که در این پژوهش درصدد آن هستیم که ربط ارزشی میدان علوم اجتماعی را بیابیم و در مطالعه روند تغییرات دغدغه‌های اندیشمندان این عرصه بکوشیم. حال که می‌دانیم علم به تنهایی توانایی تعیین موضوع مورد بررسی خود را ندارد، به دنبال آن می‌رویم که دریابیم چه موضوعاتی در علم جامعه‌شناسی دنبال و حرکت منظم این روندها بر چه اساسی متعین می‌شوند. درواقع، با این مقدمه، پیش از مراجعه به میدان انتظار داریم که این مواجهه ما را با نظم‌های تعین‌یافته‌ای روبه‌رو سازد که در طول زمان بنا بر عللی اجتماعی دستخوش تغییراتی احتمالی می‌شوند. بر این اساس، هدف محوری این مطالعه پیگیری این نظم‌ها در قالب ربط ارزشی پژوهش‌های علوم اجتماعی ایران تعریف می‌شود.

روش پژوهش

با توجه به اهمیت بررسی پایان‌نامه‌های مقطع دکتری که در بخش مقدمه درباره آنها بحث شد و با در نظر گرفتن محدودیت دسترسی به متن کامل پایان‌نامه‌ها، این پژوهش بر اساس طبقه‌بندی این آثار از طریق عناوین و در صورت نیاز، مراجعه به چکیده پایان‌نامه‌ها صورت گرفت. با تعریف مسئله پژوهش، ناگزیر از بررسی تراکم پایان‌نامه‌ها هستیم و از آنجا که عناوین این پایان‌نامه‌ها مد نظر قرار گرفت، تحلیل تماتیک این داده‌ها انجام شد. تحلیل تماتیک روش مناسبی برای بررسی پی‌رنگ‌های غالب و فراگیر از

دل داده‌های تجربی و میدان پژوهش است و مستلزم بازاندیشی مداوم و رفت‌وبرگشت پی‌در پی میان میدان، تحلیل داده‌ها و بازکدگذاری آنها تا رسیدن به جامع‌ترین و مانع‌ترین برچسب‌هاست. مرحله اول انجام دادن تحلیل تماتیک به نقل از دیوی و گیلتن به قرار زیر است:

درگیری در تفکر قیاسی - استقرایی به‌طور همزمان: در این مرحله محقق بر روی پیوستار امیک (نگاه از درون میدان - متن) و اتیک (نگاه از بیرون میدان - متن) حرکت می‌کند. همچنین مراحل بعدی نیز به ترتیب مرحله «ساخت و تدوین مقوله‌ها»، «گروه‌بندی مقوله‌ها در سطوح بالاتر انتزاع» و «کشف معانی و تم‌های زیرین» است و در ادامه مد نظر قرار می‌گیرند (Mohammadpour, 2018: 390-391).

بدین ترتیب، با دو نوع کدگذاری سروکار داریم که بنا بر ضرورت موضوع انتخاب شده‌اند. اولین دسته از کدها، کدهای درون‌ماندگار خود علم جامعه‌شناسی؛ یعنی تقسیم شاخه‌های پژوهش بر اساس حوزه‌های مختلف جامعه‌شناسی است. از این رو، این دسته از کدها برخلاف دسته دوم از ابتدا تا انتهای مسیر تغییری نخواهند کرد.

برخلاف دسته اول کدها، برای مشخص کردن برچسب کدهای دسته دوم به سراغ گره‌گاه‌های مهم اجتماعی در جامعه رفتیم و با مراجعه چندباره به داده‌های تجربی میدان، کدهای اولیه پژوهش صورت‌بندی شد. اما با توجه به روش تحلیل تماتیک، این کدها باید پس از پرداختن به میدان و بازاندیشی مداوم تا مرحله آخر پژوهش تصحیح شوند و تغییر یابند تا به درجه معتبری از جامع و مانع بودن برسند. بر این اساس، در استفاده از این روش نمی‌توان تعیین کدها را یک بار برای همیشه به اتمام رساند و بعد به سراغ سایر مراحل رفت، بلکه درگیری برای یافتن بهترین نام برای طبقات تا آخرین مرحله تحلیل ادامه دارد. کدهای نهایی به گروه‌های خانوادگی نه‌گانه‌ای تقسیم شدند که در ادامه می‌بینیم. شایان ذکر است که زیرکدهای مطرح شده در ادامه هر کد به‌منظور روشن‌تر شدن مسیر کدگذاری و توضیح درباره هر گروه خانوادگی از کدها در قالب کلمات کلیدی تحت شمول آن گروه ذکر می‌شوند. این کلمات کلیدی به‌صورت مستقیم از عناوین پایان‌نامه‌های مورد بررسی استخراج شده‌اند.

۱. گفتمان آزادی مدنی

تمرکز گفتمان آزادی مدنی بیشتر بر آزادی‌های مدنی، دموکراسی، انتخابات و مشارکت مدنی است و مسائل مورد بررسی در این گفتمان بر محور راه‌های گذار به دموکراسی می‌چرخند. در این گفتمان به مسائل اقتصادی مرتبط با جامعه دموکراتیک اشاره‌ای نمی‌شود و فقط به الزامات فرهنگی و سیاسی گذار به چنین جامعه‌ای اشاره می‌شود. کلمات کلیدی در این گفتمان شامل مشارکت انتخاباتی، دموکراسی، مشارکت سیاسی، مشارکت شهروندی، اعتراض‌های سیاسی، آزادی بیان، استقلال روزنامه‌نگاران، قانون مطبوعات، توسعه سیاسی، مردم‌سالاری، طبقه متوسط و شهروند اجتماعی فعال است.

۲. گفتمان زنان

در پایان‌نامه‌های قرارگرفته ذیل این عنوان، زنان به‌عنوان واحد تحلیل در نظر گرفته شده‌اند. از آن نظر از نامگذاری این برچسب با عنوان «فمینیسم» خودداری شد که تمام مسائل یادشده در این پایان‌نامه‌ها

صرفاً برای دفاع از حقوق زنان نیستند، بلکه نقطه مشترک آنها در این است که همگی، مسئله زنان را از جنبه‌های مختلف بررسی کرده‌اند. هدف از بیان این گفتمان، بررسی روند چگونگی مسئله شدن زنان از وجوه متفاوت است. کلمات کلیدی در این گفتمان شامل ورزش بانوان، عدالت جنسیتی، سبک زندگی دختران، مدیریت بدن زن، کنترل بدن زن، فمینیسم و کار زنان است.

۳. گفتمان نابرابری و طردشدگان

محور اصلی گفتمان نابرابری و طردشدگان پرداختن به طردشدگان و رانده‌شدگان از جامعه و روندهای توسعه یا افراد آسیب‌پذیر است که بار تلخی جامعه را بر دوش می‌کشند. در این گفتمان سخن از توصیف وضعیت این افراد نادیده انگاشته شده است. در این گفتمان بر آسیب‌های نظام سرمایه‌داری بسیار تأکید و با نگاهی نقادانه به آن پرداخته می‌شود. تنها عاملی که مانع نامیدن این گفتمان با برجسب «گفتمان چپ» می‌شود، این مسئله است که تمام افراد دخیل در این گفتمان لزوماً دارای چنین رویکردی نیستند و فقط در میدان تجربه، دغدغه‌های مشترکی با این رویکرد دارند. کلمات کلیدی در این گفتمان شامل نابرابری، کنش کارگری، رفاه، روسپیگری، عدالت اجتماعی، نابرابری سطح سلامت، یارانه، کودکان کار، طردشدگان، مهاجران و حاشیه‌نشینی است.

۴. گفتمان توسعه مبتنی بر بازار آزاد

پایان‌نامه‌هایی که ذیل عنوان گفتمان توسعه مبتنی بر بازار آزاد دسته‌بندی می‌شوند، پرسش خود را درباره مسیرهای توسعه و تغییر جامعه به سمت بهبود با تمرکز بر شرایط اقتصادی و پیروی از الگوهای اقتصادی سرمایه‌دارانه مطرح می‌کنند. در این گفتمان بر اصلاح الگوی اقتصادی، مقابله با فساد، خصوصی‌سازی واقعی و کوچک شدن دولت بسیار تأکید می‌شود. کلمات کلیدی در این گفتمان شامل کارآفرینی، مدیریت مصرف، فساد، رانت، فرهنگ کار، رضایت شغلی، توسعه سرمایه‌دارانه، فرار مالیاتی، توسعه، اخلاق کسب‌وکار و کار زنان است.

۵. گفتمان قومیت

در این گفتمان قومیت به‌عنوان مسئله محوری مطرح و مباحث زیادی درباره مسئله تضاد ملی‌گرایی و قوم‌گرایی ارائه یا یک قوم خاص از وجوه متفاوت بررسی می‌شود. واحد تحلیل پایان‌نامه‌های مربوط به این گفتمان قوم است. کلمات کلیدی در این گفتمان شامل تضاد قومی، دولت‌های چندقومی، کرد، هویت قومی، ترک‌نشین، اعراب و آذری‌زبان‌هاست.

۶. گفتمان خانواده

در گفتمان خانواده مسئله اساسی، تحول خانواده و فرم‌های متفاوت پیوند میان زوجها در جامعه مدرن است. کلمات کلیدی در این گفتمان شامل همسرگزینی، بی‌ثباتی خانواده، زناشویی، بی‌وفایی زناشویی، خطرهای خانواده، با هم بودن، کار زنان، بارداری و تحول خانواده است.

۷. گفتمان محیط زیست

مسائل اساسی گفتمان محیط زیست بر محور محیط زیست، خطر به نابودی کشاندن آن و راه‌های مقابله

با این خطرها قرار می‌گیرد. همچنین مسئله آب به‌عنوان جزء مهمی از محیط زیست مورد توجه ویژه در این گفتمان است. کلمات کلیدی در این گفتمان شامل آب، قنات و محیط زیست است.

۸. گفتمان ایران باستان

در گفتمان ایران باستان بر مسئله ایران، ناسیونالیسم، تاریخ ایران، هویت ملی، امپراطوری و دولت-ملت ایرانی بسیار تأکید می‌شود. کلمات کلیدی در این گفتمان شامل امپراتوری ساسانی، تمدن ایرانی و هویت ایرانی است.

۹. گفتمان انحرافات

به دنبال رویکرد آسیب‌شناسی به وضعیت مدرن جامعه، بیشتر مسائل گفتمان انحرافات بر محور جرم، پیشگیری، راهکارهای کاهش جرم و آسیب در حوزه‌های مختلف جامعه تعریف می‌شوند. کلمات کلیدی در این گفتمان شامل جرم، اعتیاد، سرقت و آسیب‌شناسی است.

برای دنبال کردن مسئله پژوهش از طریق بررسی پایان‌نامه‌های دانشجویی مقطع دکتری رشته علوم اجتماعی از دو منبع سامانه پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایران‌داک) و کتابخانه دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران استفاده شد. در فاصله سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷ تعداد ۳۶۰ پایان‌نامه در سامانه «ایران‌داک»^۷ در حوزه علوم اجتماعی و مقطع دکتری به ثبت رسیده است. همچنین تعداد ۷۷ پایان‌نامه در فاصله یادشده در حوزه علوم اجتماعی و در مقطع دکتری در کتابخانه دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران موجود است. بدین ترتیب، تحلیل با کار بر روی ۴۳۷ پایان‌نامه شروع شد. تعداد پایان‌نامه‌های مورد بررسی در هر سال در نمودار ۱ ارائه شده است. به‌دلیل وجود داشتن محدودیت در دستیابی به کل متن پایان‌نامه‌ها در سامانه «ایران‌داک»، ناگزیر پایان‌نامه‌ها فقط از طریق عناوین آنها و همچنین کدگذاری چندمرحله‌ای بر اساس همین عناوین بررسی شد. بنابراین، بررسی در این زمینه محدود همواره خطایی را متوجه نتایج پژوهش می‌سازد که انتظار داریم این خطا با در نظر گرفتن سایر پژوهش‌ها در این حوزه اصلاح شود و درنهایت، به حداقل برسد.

نمودار ۱- تعداد پایان‌نامه‌های مورد بررسی بر حسب سال

از آنجایی که نام بردن از تمام آثار منتشر شده درباره این موضوع امکان‌پذیر نیست، از هر دسته از تحقیقات به چند نمونه اشاره شده است. نقاط اشتراک این آثار با پژوهش حاضر می‌تواند در موضوع، روش، میدان پژوهش و ... باشد. در واقع، کافی نبودن همین آثار برای پاسخگویی به پرسش مطرح شده است که اقدام به پژوهش حاضر را ضروری می‌سازد.

در دسته اول آثار، با رویکردی آسیب‌شناختی، به منظور برآورده ساختن اهداف درونی علم برای ارائه خلاصه‌ای از عملکرد پایان‌نامه‌ها در رشته‌های مختلف مواجه هستیم که اغلب، محققان همان رشته آن را انجام داده‌اند که از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. بررسی کمی پایان‌نامه‌های تربیت بدنی مراکز آموزش عالی کشور از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۷۸ (Khalaji & Keshtidar, 2002: 97-118):

۲. عوامل مؤثر بر انتخاب موضوع تحقیقات علمی دانشجویان رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی (Niksirat, Badri & Rezvani, 2012: 87-110):

۳. تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته حسابداری در ایران (Banitalebi Dehkordi, 2016: 1-11):

در طول جست‌وجوی پیشینه مطالعاتی در این زمینه به آثار دیگری برمی‌خوریم که بیشتر از منظر جامعه‌شناختی به مسئله پرداخته و اغلب نیز جامعه‌شناسان آنها را انجام داده‌اند. در ادامه به اختصار به چند اثر از این دسته اشاره شده است.

پژوهشی با عنوان «بررسی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری در سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۴۰ دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران» که با جامعه آماری پایان‌نامه‌های موجود در کتابخانه دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران در فاصله سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۷۶ انجام شده است. از این مجموعه ۵۵۹ عددی، نمونه‌ای ۶۴ عددی مطالعه شده است. در این پژوهش مشخصه‌هایی از جمله تعداد استاد راهنما و مشاور، رویکرد پژوهش، حوزه‌های مورد پژوهش و ... به‌خوبی آزمون شده‌اند (Azad Armaki, Khazaei, Zand & Khorsandiyar, 2000: 217-223). برخلاف پژوهش حاضر، در این مطالعه ربط ارزشی میدان علوم اجتماعی از خلال پایان‌نامه‌ها بررسی نشده، بلکه صرفاً مسئله نگارش پایان‌نامه در علم جامعه‌شناسی بررسی شده است. بیشتر پژوهش‌ها بیش از آنکه به رویکرد جامعه‌شناختی مربوط باشند، فرمت پایان‌نامه‌ها در آنها بررسی شده است. از همین رو، بیش از آنکه بتوان نام «جامعه‌شناسی جامعه‌شناسی» بر آن گذاشت، بهتر است این پژوهش را در زمره مطالعات پایان‌نامه‌نویسی در رشته جامعه‌شناسی به حساب آورد. این مطالعه از اولین نمونه‌های پرداختن به بررسی پایان‌نامه‌ها در حوزه جامعه‌شناسی ایران است و سرمشق بسیاری از پژوهش‌های دیگر در این زمینه قرار گرفته است.

پایان‌نامه‌ای با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی پایان‌نامه‌های دانشجویان جامعه‌شناسی در مقطع دکتری (مورد دانشگاه‌های تهران، علامه طباطبایی، تربیت مدرس و واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی)» که جامعه آماری آن مجموع پایان‌نامه‌های دکتری رشته جامعه‌شناسی تا سال ۱۳۸۴

است (Shirzad, 2008). نقطه قوت این پژوهش بررسی و مقایسه چند گروه از پایان‌نامه‌های دانشگاه‌های متفاوت است. بررسی این پایان‌نامه‌ها از منظر منابع، روش، موضوع، دانشگاه، رویکرد نظری، واحد تحلیل، نمونه‌گیری، روش جمع‌آوری اطلاعات و استادان راهنما، مشاور و داور در هر پایان‌نامه به گسترش سطح تحلیل پایان‌نامه‌ها از وجوه مختلف کمک کرده است. در مقابل، روش نمونه‌گیری و همچنین توجه صرف به مؤلفه‌های ایستای پایان‌نامه‌ها از نقاط ضعف این اثر به‌شمار می‌رود. برای مثال، این پژوهش به‌درستی نشان می‌دهد که به ترتیب حوزه‌های تحولات فرهنگی و تغییرات اجتماعی، جامعه‌شناسی توسعه، آسیب‌های اجتماعی و جامعه‌شناسی سیاسی چگونه بیشترین تعداد پایان‌نامه را داشته‌اند، اما هیچ‌گاه به روند تغییرات توجه به حوزه‌های مختلف در طول این سال‌ها اشاره‌ای نمی‌شود. از طرف دیگر، پابندی کامل به تقسیم‌بندی درون‌علمی حوزه‌های مختلف جامعه‌شناسی ما را از تعیین ربط ارزشی این میدان علمی باز می‌دارد. با توجه به مطالب بخش روش تحقیق پژوهش حاضر، پژوهش‌هایی با رویکردهای کاملاً متضاد می‌توانند ذیل یک حوزه جامعه‌شناسی انجام شوند و طبقه‌بندی پایان‌نامه‌ها بر اساس حوزه‌های مختلف نمی‌تواند چیز زیادی در خصوص پرسش ما بگوید. البته، بررسی جایگاه اندیشمندان مختلف جامعه‌شناسی از منظر دانشجویان و استادان که در این پایان‌نامه مد نظر قرار گرفته است، می‌تواند بخشی از این ضعف را جبران سازد.

پژوهشی با عنوان «رویکردی انتقادی به پایان‌نامه‌های جامعه‌شناسی در ایران» که در آن پایان‌نامه‌های دانشجویی دانشکده‌های علوم اجتماعی دانشگاه تهران و دانشگاه علامه طباطبایی در بازه زمانی پس از انقلاب ۱۳۵۷ بررسی شده‌اند (Khandizaji, 2011: 115-140). بررسی موضوع و روش تحقیق پایان‌نامه‌ها از اهداف این مطالعه بوده، اما درنهایت، تقسیم‌بندی‌های خرد-کلان و عینی-ذهنی این پایان‌نامه و مقایسه دو دانشکده یادشده تنها چیزی است که مؤلف به آن دست یافته است. این‌گونه تقسیم‌بندی به هیچ روی گره‌ای از کار ما و نزدیک شدن به هدف پژوهش حاضر نخواهد گشود.

پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی مددکاری اجتماعی» که جامعه آماری آن ۲۳۲ عدد از پایان‌نامه‌های دانشجویان دانشگاه علامه طباطبایی و دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی است (Mohammadi, 2014: 137-171). از جمله شاخصه‌های بررسی شده در این کار می‌توان به موضوع، روش، جنسیت مؤلف و سال انتشار اثر اشاره کرد. این پژوهش نشان می‌دهد که در مجموع، در این پایان‌نامه‌ها به ترتیب به حوزه‌های زنان، محیط و شرایط کار، مسائل نوجوانان و جوانان و اعتیاد توجه بیشتری شده است. در این پژوهش، مانند دیگر آثار یادشده، به روند تغییرات تعداد پایان‌نامه‌ها در حوزه‌های مختلف هیچ توجهی نشده است.

پژوهشی با عنوان «پارادایم پژوهشی در مطالعات مربوط به سازمان و مدیریت نظام آموزش عالی: تحلیلی بر مقالات فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی» که این پژوهش با نمونه ۳۵ عددی از مجموع ۲۸۳ مقاله انجام گرفته است (Zebardast, 2015: 61-106) و با آنکه پایان‌نامه‌ها موضوع بررسی این پژوهش نیستند، اما به دلیل ارائه فراتحلیلی از محصولات جامعه‌شناسی در اینجا مد نظر قرار

گرفته است. این مطالعه را می‌توان پژوهشی درباره پارادایم‌های مختلف مورد استفاده در مقالات به‌شمار آورد. نویسنده در نتیجه‌گیری نهایی اعلام می‌کند که ۹۱ درصد مقاله‌ها در پارادایم کارکردگرایی و ۹ درصد باقی‌مانده در پارادایم تفسیری قرار دارند. این‌گونه طبقه‌بندی آثار نیز نمی‌تواند ما را در رسیدن به هدف اصلی پژوهش یاری رساند.

پژوهشی با عنوان «مسأله» مسأله در علوم اجتماعی علامه طباطبایی" (مطالعه موردی پایان‌نامه‌های دانشکده علوم اجتماعی علامه طباطبایی تهران) با جامعه آماری ۸۴۵ پایان‌نامه مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری مربوط به دانشگاه علامه طباطبایی در فاصله سال‌های ۱۳۶۳ تا ۱۳۹۳ انجام شده است (Ghovati Sefid Sangi & Shalchi, 2016: 118-132). در این پژوهش مسائلی از جمله روش، موضوع، سطح تحلیل و رویکرد نظری بررسی شده‌اند. این پژوهش نشان می‌دهد که از نظر مؤلفان به ترتیب حوزه‌های مسائل اجتماعی، جامعه‌شناسی سیاسی، جامعه‌شناسی خانواده و حوزه زنان اهمیت بیشتری دارند، اما باز هم طبق معمول، پژوهشی درباره روند و سیر تحولات در سالیان پژوهشگران انجام نشده است.

در پژوهشی با عنوان "The dissertation topic selection of doctoral students using dynamic network analysis" که در خصوص پایان‌نامه‌های دکتری رشته مدیریت آموزشی است، تأثیر عواملی همچون وظیفه، عقیده، منابع و دانش در انتخاب موضوع پایان‌نامه بررسی شده است (Olalere et al., 2014: 85-107). در نتیجه، می‌بینیم که علایق شخصی و تجارب حرفه‌ای مؤثرترین عوامل در خصوص تعیین موضوع پایان‌نامه به‌شمار می‌روند. همچنین در نتایج به‌دست آمده مشهود است که پیشینه دانشجویان در مقایسه با برنامه‌های تدوین شده دانشکده در دوره دکتری به مراتب اثرگذاری بیشتری بر انتخاب موضوع داشته‌اند.

در پژوهشی با عنوان "A study of factors related to dissertation progress among doctoral candidates: focus on students' research self-efficacy as a result of their research training and experiences" که در آن نیز در تعیین مؤلفه‌های مؤثر بر میزان پیشرفت پایان‌نامه‌ها بر عواملی چون ترس، خشم، اعتماد به‌نفس، پیشینه شخصیتی، میزان آمادگی برای اجرای پژوهش، محیط پژوهش، درگیری با تحقیق، رابطه با استاد راهنما و خودکارآمدی^۸ داوطلب تمرکز شده است (Faghihi, Rakow & Ethington, 1999). در نتیجه‌گیری می‌بینیم که مؤثرترین عوامل، خودکارآمدی و ارتباط با استاد راهنماست. نتایج همچنین نشان داد که در روند پیشرفت پایان‌نامه‌ها عواملی چون پیشینه شخصیتی، سن و جنسیت داوطلب اثرگذار نیستند.

8. Self-Efficacy:

از نظر آلبرت بندورا «خودکارآمدی درک‌شده توسط فرد با این قضاوت که آن فرد از نظر خودش تا چه میزان برای حل یک موقعیت در آینده توانایی اداره مجموعه عملکردهای مناسب را دارد، مرتبط است (Bandura, 1982: 122). این مفهوم از آن نظر برابر با اعتماد به نفس گرفته نمی‌شود که این خودقضاوتی فقط در خصوص یک زمینه خاص مطرح می‌شود.

"The selection of a dissertation topic: elements influencing student choice" در پایان‌نامه‌ای با عنوان "The selection of a dissertation topic: elements influencing student choice" که در آن تأثیر استاد راهنما، ارتباطات، مهارت‌ها، ادبیات رشته، پارادایم‌ها، اصیل بودن، فایده، توانایی‌ها و علایق داوطلب بر تعیین عنوان پایان‌نامه دکتری سنجیده شده است (Barr, 1984). همان‌طور که آشکار است، «علایق» آخرین سطحی است که در این پایان‌نامه به تحلیل ارزش‌ها در تعیین موضوع پایان‌نامه پرداخته شده و مؤلف برخلاف پرسش مد نظر ما به ارتباط آن با واقعیت اجتماعی پیرامون توجه نکرده است؛ به عبارت دیگر، اگرچه معلول‌های «علایق» بررسی شده‌اند، اما سخنی از علت‌های آن در میان نیست.

"The empirical status of social work dissertation research: characteristics, trends and implications for the field" پژوهشی با عنوان "The empirical status of social work dissertation research: characteristics, trends and implications for the field" بر روی نمونه‌ای ۵۹۳ عددی از پایان‌نامه‌های دکتری مربوط به بازه‌های ده‌ساله در رشته مددکاری اجتماعی انجام گرفته است (Maynard, Vaughn & Sarteschi, 2014: 267-289). اطلاعات مورد نیاز این پژوهش از روی عناوین و چکیده این پایان‌نامه‌ها به دست آمده است. پایان‌نامه‌های مد نظر از طریق کدگذاری بر اساس روش، موضوع، رویکرد نظری و چند عامل دیگر طبقه‌بندی شده‌اند. در نتیجه‌گیری این پژوهش می‌بینیم که ۴۰ درصد این پایان‌نامه‌ها واحد تحلیل خود را بزرگسالان، ۱۵ درصد کودکان و ۱۵ درصد مددکاری اجتماعی در نظر گرفته‌اند. همچنین در طبقه‌بندی دیگری می‌بینیم که مسائل مربوط به نژاد، هویت و فرهنگ، سلامت روانی، فعالیت درمانی در مددکاری اجتماعی، سالمندی، جوانان در معرض خطر و مددکاری اجتماعی پزشکی یا سلامت به ترتیب بیشترین میزان، موضوعات این پایان‌نامه‌ها بوده‌اند. این نمونه و نمونه بعدی از نزدیک‌ترین کارها به پژوهش حاضر هستند.

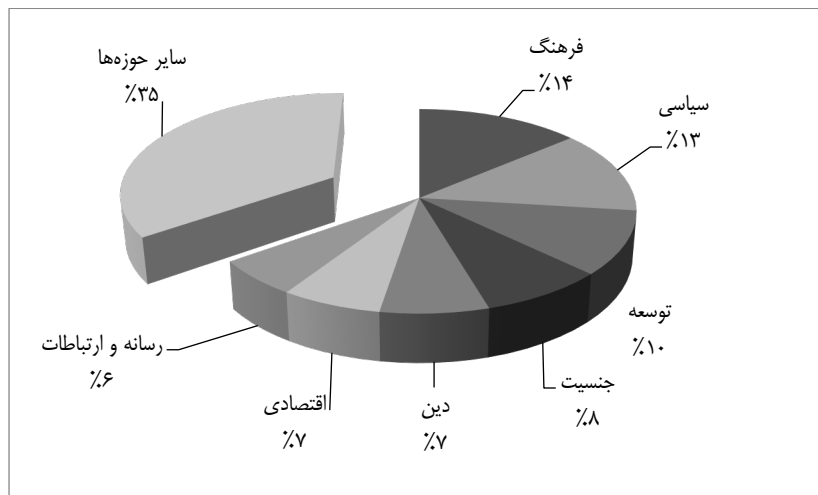
"Trends in occupational sociology in the United States: a survey of postwar research" پژوهشی با عنوان "Trends in occupational sociology in the United States: a survey of postwar research" که در آن بر عنوان پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری، کتاب‌ها و همچنین مقاله‌های مربوط به جامعه‌شناسی در فاصله سال‌های ۱۹۴۶ تا ۱۹۵۲ تمرکز شده است (Smigel, 1954: 398-404). هدف از اجرای این پژوهش بررسی جایگاه جامعه‌شناسی و به‌ویژه جامعه‌شناسی کار و شغل از روی عناوین محصولات چاپی این رشته است و طبقه‌بندی بر اساس مؤلفه‌هایی از جمله عناوین، رویکردها، زمینه و روش مورد استفاده صورت گرفته است. نقطه قوت این پژوهش آن است که محقق در طول پژوهش علاوه بر بررسی مشخصه‌های ایستای میدان، هیچ‌گاه از تغییرات درون این میدان و بررسی شاخصه‌های پویا نیز غافل نشده است.

با مطالعه این پژوهش‌ها در مجموع، درمی‌یابیم که مسائلی همچون دیدگاهی آسیب‌شناختی به پایان‌نامه‌ها و نبود رویکرد جامعه‌شناختی به مسئله، تحلیل صرفاً ایستای این حوزه و نبود بررسی پویایی‌های میدان جامعه‌شناسی و تغییرات احتمالی آن، بی‌توجهی به ربط ارزشی پژوهش‌های رشته جامعه‌شناسی، قدیمی بودن پژوهش‌ها و پوشش ندادن پایان‌نامه‌های جدیدتر از طرف آنها، نامناسب بودن طبقه‌بندی‌ها و کدگذاری‌های استفاده شده با توجه به مسئله مد نظر این پژوهش و مشترک نبودن میدان

مورد پرسش، ما را به انجام دادن پژوهشی مستقل وادار می‌سازند. البته، گفتنی است که هر کدام از این آثار با توجه به مسئله مورد بررسی خود، به نتایج علمی چشمگیری دست یافته و در ارائه الگویی برای پیشبرد پژوهش حاضر مفید بوده‌اند.

یافته‌ها

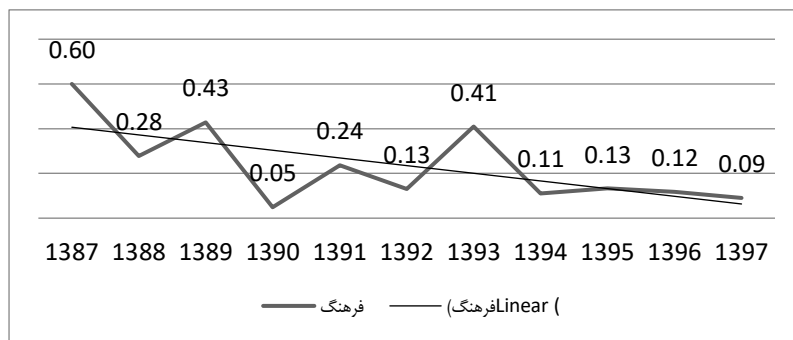
یافته‌های پژوهش با توجه به دو سری کدگذاری عناوین (کدگذاری بر اساس حوزه‌ها و کدگذاری بر اساس گفتمان‌های غالب)، به دو بخش کلی تقسیم می‌شود. با استفاده از کدگذاری به روش تقسیم حوزه‌های مختلف جامعه‌شناسی، سهم هفت حوزه اول نسبت با کل حوزه‌ها در نمودار ۲ ارائه شده است.

نمودار ۲- نسبت هفت حوزه اول به کل پایان نامه‌ها

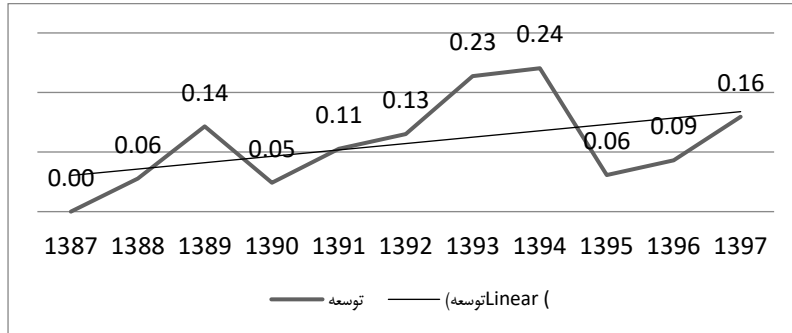
با توجه به نمودار ۲، در مجموع، پایان نامه‌ها به ترتیب در حوزه‌های جامعه‌شناسی فرهنگ، جامعه‌شناسی سیاسی، جامعه‌شناسی توسعه، جامعه‌شناسی جنسیت، جامعه‌شناسی دین، جامعه‌شناسی اقتصادی و جامعه‌شناسی رسانه و ارتباطات بیشتر از سایر حوزه‌ها مد نظر بوده‌اند. با آنکه نمودار ۲ اطلاعات مفیدی در اختیار ما می‌گذارد، بررسی سیر تغییرات میزان توجه به حوزه‌های مختلف، جهت حرکت میدان را نیز آشکار خواهد ساخت. حال بررسی روند تغییرات در حوزه‌های مختلف جامعه‌شناسی ارائه می‌شود تا ببینیم که این تراکم حوزه‌ها در طول این ده سال با چه روندی به این شکل کلی درآمده است. جالب توجه است که برخی از حوزه‌های پرطرفدار در میان پایان نامه‌ها، با رشد کمی در طول این ده سال مواجه بوده‌اند؛ به عبارت دیگر، با آنکه این حوزه‌ها در مجموع، تعداد بیشتری پایان نامه را به خود اختصاص می‌دهند، اما

در سال‌های اخیر نسبت به سایر حوزه‌ها از رشد کمتری برخوردار بوده یا حتی نسبت به آنها با سیری نزولی مواجه شده‌اند. برای مثال، می‌توان به نمودار سیر تغییرات در حوزه جامعه‌شناسی فرهنگ در طی این ده سال (نمودار ۳) اشاره کرد. برای محاسبه شیب تغییرات بر حسب سال، از معادله رگرسیون خطی استفاده شد که رشد منفی این حوزه را نشان داد. از دیگر حوزه‌های پرطرفداری که با رشد منفی مواجه شده‌اند، می‌توان به حوزه جامعه‌شناسی سیاسی و جامعه‌شناسی رسانه و ارتباطات اشاره کرد. حوزه جامعه‌شناسی فرهنگ از سهم ۶۰ درصدی خود در کل پایان‌نامه‌ها در سال ۱۳۸۷ به ۹ درصد در سال ۱۳۹۷ رسیده، سهم جامعه‌شناسی سیاسی از ۴۰ درصد در سال ۱۳۸۷ به ۹ درصد در سال ۱۳۹۷ کاهش یافته و جامعه‌شناسی رسانه و ارتباطات در سال ۱۳۹۷ تمام سهم ۱۶ درصدی پیشین خود در سال ۱۳۸۸ را از دست داده است.

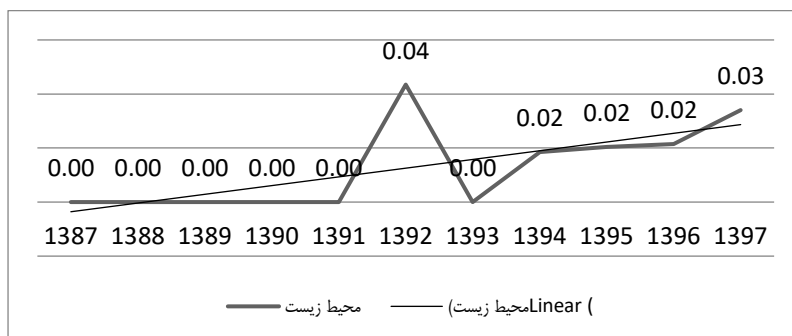
نمودار ۳- سیر تغییرات جامعه‌شناسی فرهنگ از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷

برخلاف روند مذکور، حوزه‌های جامعه‌شناسی توسعه، جامعه‌شناسی اقتصادی و جامعه‌شناسی دین در طول این دوره ده‌ساله با رشد مثبت همراه بوده‌اند که برای نمونه، به روند تغییرات حوزه جامعه‌شناسی توسعه در نمودار ۴ خواهیم پرداخت. شایان ذکر است که نسبت پایان‌نامه‌های حوزه جامعه‌شناسی جنسیت با رشد منفی بسیار اندک، تقریباً ثابت باقی مانده است. حوزه جامعه‌شناسی توسعه که در سال ۱۳۸۷ سهمی در میان پایان‌نامه‌ها نداشته، در انتهای این دوره ۱۶ درصد کل پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده است. همچنین حوزه‌های جامعه‌شناسی اقتصادی و جامعه‌شناسی دین که در سال ۱۳۸۷ سهمی در میان پایان‌نامه‌ها نداشته، به ترتیب به سهم ۱۸ و ۴ درصدی در سال ۱۳۹۷ رسیده‌اند.

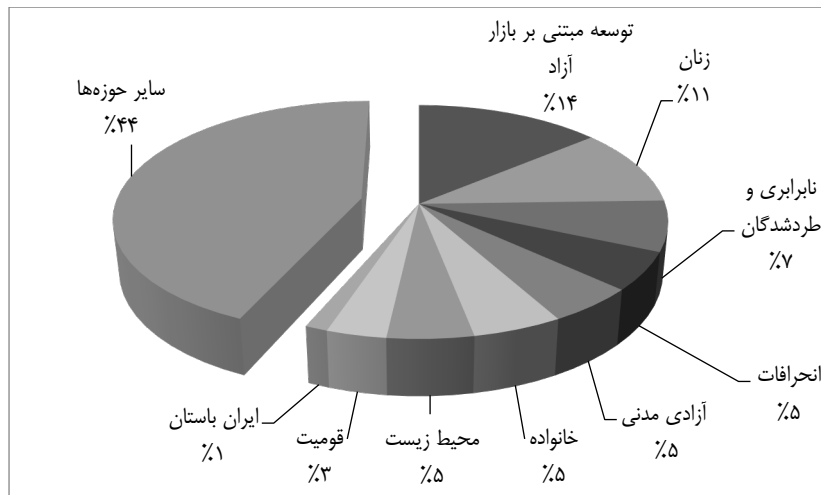
نمودار ۴- سیر تغییرات جامعه‌شناسی توسعه از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷

همچنین باید گفت که برخی از حوزه‌های دیگر که در مجموع، این ده سال تعداد کمی از پایان‌نامه‌ها به آنها اختصاص یافته است، با رشد چشمگیری روبه‌رو شده‌اند و انتظار می‌رود که در طول سال‌های آینده از جایگاه بهتری در میزان کاربرد در پایان‌نامه‌ها برخوردار شوند که از جمله این حوزه‌ها می‌توان به حوزه جامعه‌شناسی محیط‌زیست اشاره کرد که علی‌رغم تعداد بسیار کمی از پایان‌نامه‌ها در این حوزه در کل این ده سال، در سال‌های اخیر رشدی چشمگیری داشته و سهم این حوزه از سال ۱۳۸۷ تا سال ۱۳۹۷ از ۰ به ۳ درصد افزایش یافته است (نمودار ۵). از دیگر نمونه‌های حوزه‌های در حال رشد می‌توان به حوزه‌های جامعه‌شناسی آموزش و پرورش و روانشناسی اجتماعی اشاره کرد که در سال ۱۳۸۷ هیچ پایان‌نامه‌ای را نمی‌توان ذیل این حوزه‌ها به‌شمار آورد، اما همین سهم در سال ۱۳۹۷ به ترتیب به ۲ و ۱ درصد افزایش یافته است.

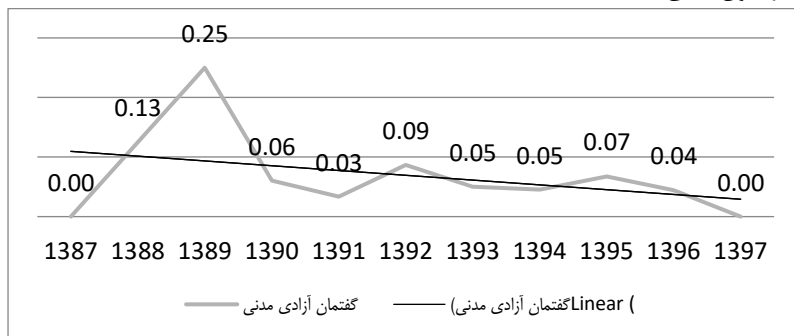
نمودار ۵- سیر تغییرات جامعه‌شناسی محیط زیست از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷

در این بخش کدگذاری دسته دوم (کدگذاری با توجه به گفتمان‌های غلب) ارائه و به یافته‌های پژوهش در این زمینه اشاره شده است. دسته‌بندی کل پایان‌نامه‌ها بر اساس دسته دوم کدها را می‌توان در نمودار ۶ مشاهده کرد.

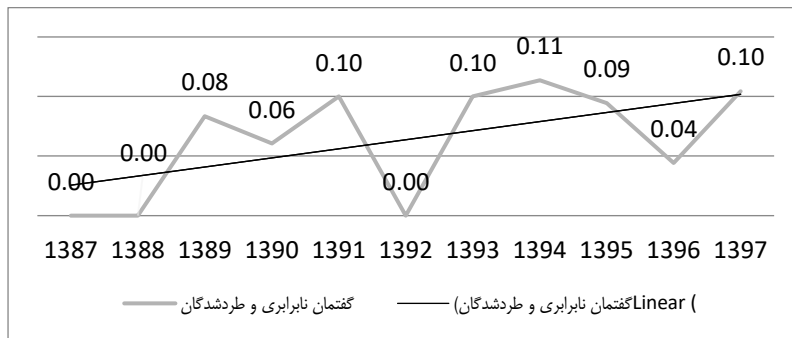
نمودار ۶- نسبت گفتمان‌های مختلف جامعه‌شناسی به کل پایان‌نامه‌ها

با بررسی سیر تغییرات این گفتمان‌ها در طول بازه دهه‌ساله ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷، درمی‌یابیم که گفتمان‌های آزادی مدنی، خانواده، قومیت و ایران باستان با آنکه در سال‌های اخیر تعداد بیشتری پایان‌نامه به آنها اختصاص یافته است، اما نسبت به مجموع پایان‌نامه‌ها سهم کمتری دارند و رشدی منفی داشته‌اند. برای مثال، تغییرات گفتمان آزادی مدنی در این ده سال در نمودار ۷ ارائه شده که روند رشد آن با توجه به معادله رگرسیون خطی محاسبه شده است.

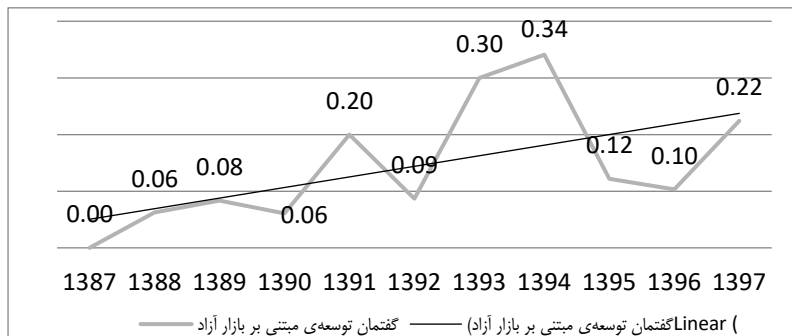

نمودار ۷- سیر تغییرات گفتمان آزادی مدنی از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷

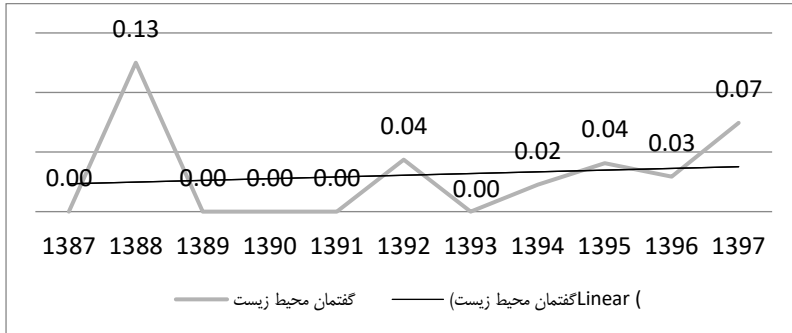
اگرچه گفتمان آزادی مدنی در پایان نامه‌های سال ۱۳۸۷ سهمی نداشته، اما در پایان نامه‌های سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ به ترتیب سهمی ۱۳ و ۲۵ درصدی به دست آورده‌اند که این سهم در سال‌های منتهی به ۱۳۹۷ کاهش یافته و در نهایت، در این سال باز هم به صفر رسیده است. برخلاف این جریان، می‌بینیم که گفتمان‌های توسعه مبتنی بر بازار آزاد، نابرابری و پردشدگان، انحرافات و محیط زیست همچنان رشد پرسرعت داشته‌اند. در نمودارهای ۸ و ۹ به ترتیب روند تغییرات گفتمان‌های نابرابری و پردشدگان و توسعه مبتنی بر بازار آزاد و همچنین در نمودار ۱۰ رشد آهسته‌تر گفتمان محیط‌زیست ارائه شده است.

نمودار ۸- سیر تغییرات گفتمان نابرابری و پردشدگان از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷

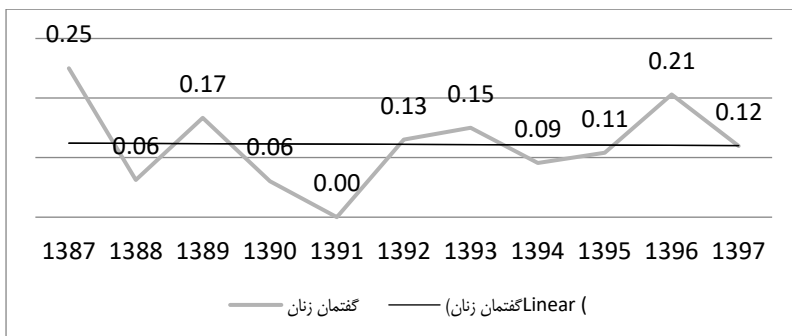

نمودار ۹- سیر تغییرات توسعه‌ی مبتنی بر بازار آزاد از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷

نمودار ۱۰- سیر تغییرات گفتمان محیط زیست از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷

می‌بینیم که گفتمان نابرابری و طردشدگان که در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ جایی در میان پایان‌نامه‌ها نداشته، در سال ۱۳۹۷ سهمی ۱۰ درصدی به‌دست آورده است. همچنین گفتمان توسعه مبتنی بر بازار آزاد از سهم صفر درصدی در سال ۱۳۸۷ به ۲۲ درصد در سال ۱۳۹۷ رسیده و گفتمان محیط زیست نیز که در سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱ بجز سال ۱۳۸۸ سهمی در میان پایان‌نامه‌ها نداشته است، در سال ۱۳۹۷، ۷ درصد کل پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده است. همچنین گفتنی است که گفتمان زنان تقریباً به‌طور ثابت مد نظر قرار گرفته است؛ این بدان معناست که با توجه به بیشتر شدن تعداد پایان‌نامه‌های مورد بررسی در سال‌های اخیر و ثابت ماندن نسبت گفتمان زنان، این گفتمان تعداد بیشتری پایان‌نامه را به خود اختصاص داده است. این مقدار افزایش یافته در سال ۱۳۸۷ برابر با یک پایان‌نامه و در سال ۱۳۹۷ برابر با ۸ پایان‌نامه است. سیر این تغییرات در نمودار ۱۱ نشان داده شده است.

نمودار ۱۱- سیر تغییرات گفتمان زنان از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷

تحلیل‌های انجام شده با توجه به گروه دوم کدگذاری‌ها نشان می‌دهد که گفتمان‌های توسعه مبتنی بر بازار آزاد، نابرابری و طردشدگان، انحرافات و محیط زیست در حال گسترش و گفتمان‌های مربوط به

آزادی مدنی، خانواده، قومیت و ایران باستان در حال کاهش هستند. همچنین گفتمان زنان با رشدی تقریباً برابر با صفر همچنان از گفتمان‌های قدرتمند در این زمینه به حساب می‌آید. تدقیق بیشتر در خصوص نمودار ۷ نشان می‌دهد که گفتمان آزادی مدنی در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ به ترتیب با اختصاص یافتن ۱۳ و ۲۵ درصد از پایان‌نامه‌ها به آن، در اوج قدرتمندی قرار داشته است، اما در ادامه شاهد سیر نزولی آن هستیم. همچنین در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۵ شاهد جهش کوتاهی در این گفتمان هستیم که البته، سیر نزولی سال‌های بعد تأثیر این جهش کوتاه را نیز کاملاً خنثی می‌سازد. در مقابل، توجه به نمودار ۸ نشان می‌دهد که چگونه گفتمان نابرابری و پردشدگان که در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ هیچ جایگاهی در میان پایان‌نامه‌ها نداشت، در طول سال‌های بعد با رشد چشمگیری مواجه شده است. در ضمن، بررسی این نمودار این نکته را روشن می‌سازد که در سال ۱۳۹۲ باز هم تعداد پایان‌نامه‌های مربوط به این گفتمان بار دیگر به صفر می‌رسد. سال ۱۳۹۲ دقیقاً همان سالی است که در گفتمان آزادی مدنی شاهد جهشی کوتاه، اما موقتی بوده‌ایم؛ درست همان‌طور که کاهش سطح گفتمان نابرابری و پردشدگان نیز موقتی بوده و در سال‌های بعد باز هم رشد چشمگیر داشته است. این هم‌تغییری معکوس حداقل در دوره محدود مورد بررسی این پژوهش نشان می‌دهد که چگونه این دو گفتمان در علم جامعه‌شناسی تقریباً در تضاد با یکدیگر قرار دارند و صعود هر کدام به معنای نزول دیگری است.

البته، باید اشاره کرد که گفتمان «نابرابری و پردشدگان» در این رشد، بدون شریک نیست و پاسخی دیگر به مسئله معیشت و معضلات اقتصادی است که در گفتمان «توسعه مبتنی بر بازار آزاد» ارائه می‌شود. اتفاقاً این گفتمان نسبت به گفتمان نابرابری و پردشدگان از سهم بیشتری برخوردار است، تعداد کارهای بیشتری به آن اختصاص یافته و با شیب بیشتری نیز در حال رشد است. برای مقایسه باید اشاره کرد که در خصوص گفتمان نابرابری و پردشدگان، در سال ۱۳۹۷ فقط ۱۰ درصد پایان‌نامه‌ها به آن اختصاص یافته، در حالی که گفتمان توسعه مبتنی بر بازار آزاد در همین سال ۲۲ درصد پایان‌نامه‌ها را شامل می‌شده است. همچنین گفتمان نابرابری و پردشدگان با شیب ۰/۰۷ در حال رشد است در حالی که گفتمان توسعه مبتنی بر بازار آزاد با شیب ۰/۱۸؛ یعنی بیش از دو برابر سرعت گفتمان نابرابری و پردشدگان در حال رشد است. در هر صورت، آنچه داده‌ها نشان می‌دهند، آن است که در شرایط نابسامان اقتصادی، گفتمان‌های نابرابری و پردشدگان و توسعه مبتنی بر بازار آزاد به‌طور نسبی جایگزین گفتمان آزادی مدنی می‌شوند و همچنین گفتمان توسعه مبتنی بر بازار آزاد با شتاب و فراگیری بیشتری نسبت به گفتمان نابرابری و پردشدگان، در پایان‌نامه‌ها دیده می‌شود.

با توجه به نمودار ۱۱، گفتمان «زنان» در این بازه ده‌ساله تقریباً رشدی برابر با صفر داشته است؛ باید اشاره شود که این گفتمان از سال ۱۳۹۲ به بعد در مجموع، همواره از سطح تعیین‌کنندگی بیشتری برخوردار بوده است. این مسئله را نیز می‌توان به دلیل مطرح شدن بیشتر مسئله زنان در جامعه پس از این تاریخ دانست. پیش از شروع تحلیل داده‌ها انتظار داشتیم که مسئله مربوط به زنان با رشدی بیش از اینها مواجه باشد، اما داده‌ها چیز دیگری نشان می‌دهند. بدین ترتیب، نمی‌توان با قاطعیت سخن گفت که

آیا این رشد با سرعت صفر ناشی از مهم‌تر بودن مسائل اقتصادی نسبت به مسئله مربوط به زنان در سطح جامعه است یا آنکه در علوم اجتماعی، آن‌چنان که به سایر مسائل پرداخته می‌شود، به مسئله زنان توجهی نمی‌شود. باید گفت که حتی با انتخاب گزینه دوم باید در نظر داشت که گفتمان «زنان» با آنکه نسبت به سایر گفتمان‌ها رشدی نداشته، اما هیچ‌گاه در طول این ده سال اهمیت خود را در برابر مسائل اقتصادی از دست نداده و همواره از سطح اهمیت بالایی برخوردار بوده است. بیش از این گمانه‌زنی در این خصوص صورت نمی‌گیرد و دستیابی به نتیجه قطعی درباره این مورد خاص به پژوهش‌های آتی در زمینه جامعه‌شناسی جامعه‌شناسی و همچنین جامعه‌شناسی مسائل کلان سپرده می‌شود. در خصوص گفتمان «محیط زیست» نیز همان‌طور که این گفتمان در سطح جامعه نیز با رشدی اندک اما صعودی همراه است، این رشد اندک در پایان‌نامه‌ها نیز ظهور و بروز می‌یابد. با توجه به مسئله‌دار شدن محیط زیست برای جامعه ایران و همچنین سیر رشد این گفتمان در جامعه‌شناسی، به نظر می‌رسد که این رشد اندک، اما مثبت، در سال‌های آینده نیز ادامه پیدا کند. قابل توجه است که علاوه بر گفتمان «آزادی بیان»، قدرت گفتمان‌های «خانواده»، «قومیت» و «ایران باستان» نیز با رشدی منفی و بسیار زیاد در حال کاهش است. در خصوص گفتمان «قومیت» این رشد منفی شدت بسیار بیشتری دارد.

نتیجه‌گیری

اگرچه سنجش پژوهش‌ها به واسطه «قضاوت ارزشی» خارج از حیطه پرسش ما از میدان علوم اجتماعی است و به داوری تخصصی درون‌علمی در خصوص میزان پایداری محققان به نتایج عینی فرایند علمی بررسی پدیده‌ها نیاز دارد، «ربط ارزشی» پرسش‌های مطرح‌شده از جامعه نشان‌دهنده فضای ارزشی حاکم بر این میدان و عامل تعیین‌بخش دغدغه‌های کنشگران این حوزه است. باید بتوان نقاط مرزی فضای ارزشی حاکم بر دغدغه‌های محققان میدان علوم اجتماعی یا همان چیزی را که در ابتدا «ربط ارزشی» خوانده‌ایم، ترسیم و شمای کلی آنچه را در علوم اجتماعی ایران به آن اندیشیده می‌شود، متمایز کرد. با بررسی داده‌های پژوهش با استفاده از کدگذاری گروه اول می‌توان نتیجه گرفت که در میان پایان‌نامه‌های مقطع دکتری علوم اجتماعی، هژمونی برخی از حوزه‌های پرتعداد، که در ابتدای این دوره تعداد بیشتری پایان‌نامه نسبت به حوزه‌های دیگر به آنها اختصاص یافته است، از جمله «جامعه‌شناسی فرهنگ»، «جامعه‌شناسی سیاسی» و «جامعه‌شناسی رسانه و ارتباطات» در طول این ده سال در حال از بین رفتن است و در انتهای این ده سال ضمن افزایش عددی این پایان‌نامه‌ها، سهم آنها از کل پایان‌نامه‌ها کمتر شده است. برخلاف آن، در برخی حوزه‌ها از جمله حوزه «جامعه‌شناسی توسعه»، «جامعه‌شناسی اقتصادی» و «جامعه‌شناسی دین» در پایان این دوره ده‌ساله همچنان رشد دیده می‌شود. شایان ذکر است که برخی از حوزه‌های کم‌طرفدارتر همچون «جامعه‌شناسی محیط زیست»، «جامعه‌شناسی آموزش و پرورش» و «روانشناسی اجتماعی» در حال رشد هستند و به نظر می‌رسد که در

آینده‌ای نزدیک تعداد چشمگیری از پژوهش‌ها به آنها اختصاص یابد. بنابراین، در خصوص ربط ارزشی میدان علوم اجتماعی می‌توان گفت که سلطه غالب برخی از حوزه‌ها بر فضای علوم اجتماعی ایران در حال از دست رفتن است و برخی حوزه‌های دیگر در حال جایگزینی با این حوزه‌های پرطرفدار سنتی هستند.

در نتیجه کدگذاری به شیوه دوم نیز درمی‌یابیم که گفتمان‌های «آزادی مدنی»، «خانواده»، «قومیت» و «ایران باستان» با آنکه در سال‌های اخیر تعداد بیشتری پایان‌نامه به آنها اختصاص یافته است، اما نسبت به مجموع پایان‌نامه‌ها، سهمی کمتر و رشدی منفی داشته‌اند. برخلاف این جریان، گفتمان‌های «توسعه مبتنی بر بازار آزاد»، «نابرابری و طردشدگان»، «انحرافات» و «محیط زیست» همچنان رشد پرشتاب داشته‌اند. همچنین گفتنی است که سهم گفتمان «زنان» تقریباً به‌طور ثابت در میان پایان‌نامه‌ها حفظ شده است.

در یک جمع‌بندی کلی از یافته‌های هر دو نوع کدگذاری در خصوص ربط ارزشی میدان علوم اجتماعی می‌توان مشاهده کرد که اولاً توجه این میدان به مسئله محیط زیست در حال افزایش و این مسئله در حال تبدیل شدن به یکی از دغدغه‌های اصلی در این حوزه است. ثانیاً شاهد تغییری در هژمونی مسائل سنتی علوم اجتماعی در موضوع پژوهش‌ها هستیم که این خود جایی را برای ورود مسائل جدید به حیطه معناداری این میدان همچون دغدغه‌های مربوط به آموزش و پرورش و روانشناسی اجتماعی باز می‌کند. ثالثاً شاهد آن هستیم که توجه به مسئله سیاست روزبه‌روز جایگاه خود را از دست می‌دهد و در مقابل، دغدغه‌های محققان این میدان هر روز بیشتر رنگ و بویی اقتصادی به خود می‌گیرند.

تا اینجا به نتایج قطعی پژوهش پرداختیم، اما سیر یافته‌ها در خصوص این نتیجه آخر ما را با چند احتمال مواجه می‌سازد که خود نیازمند اجرای پژوهش‌های مستقل است. باید گفت که با توجه به کدگذاری نوع اول، دیدیم که حوزه‌های جامعه‌شناسی توسعه و جامعه‌شناسی اقتصادی به زبان حوزه‌های جامعه‌شناسی فرهنگ و جامعه‌شناسی سیاسی در حال رشد چشمگیر هستند و در نتیجه کدگذاری نوع دوم نیز آشکار شد که در سال‌های اخیر مسائل اقتصادی مد نظر بیشتر جامعه‌شناسان قرار گرفته است. هرچند در این زمینه دو گفتمان تقریباً متضاد؛ یعنی گفتمان توسعه مبتنی بر بازار آزاد و گفتمان نابرابری و طردشدگان در برابر گفتمان آزادی مدنی گوی رقابت را روبرو کنند، هر دو این گفتمان‌ها از یک منظر؛ یعنی پرداختن به مسائل اقتصادی و بحران اقتصادی فراگیر در سطح جامعه مشترک هستند. گفتمان توسعه مبتنی بر بازار آزاد و گفتمان نابرابری و طردشدگان در سال ۱۳۸۷ در میان پایان‌نامه‌ها سهمی نداشتند، اما در سال ۱۳۹۷ به ترتیب به سهم ۲۲ و ۱۰ درصدی دست یافتند و این افزایش به ضرر گفتمان آزادی مدنی تمام شد که سهم ۱۳ و ۲۵ درصدی خود در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ از دست داده و در سال ۱۳۹۷ جایی در میان پایان‌نامه‌ها نداشته است. بنابراین، سهم گفتمان‌های اقتصادی در پایان این دوره از صفر به مجموع ۳۲ درصد رسیده و در مقابل، سهم گفتمان آزادی مدنی تقریباً به همین نسبت کاهش یافته است.

این هم‌تغییری معکوس و تقریباً کامل میان این دو جبهه از مسائل اقتصادی و سیاسی که در نهایت، اولی را بر دومی غالب می‌سازد، نه تنها در کلیت مسیر نمایان است، بلکه تقریباً هر جا که سهم یکی از این دو در میان پایان‌نامه‌ها افزایش می‌یابد، سهم دیگری کاسته شده است. صرف مشاهده این هم‌تغییری و «چرخش اقتصادی» در «ربط ارزشی» دغدغه‌ها و مسائل محققان علوم اجتماعی ایران و جهت‌گیری اقتصادی بیشتر این میدان نسبت به سایر مسائل جامعه در سال‌های اخیر نمی‌تواند ضرورت عقلی پشت تمام این تغییرات را آشکار سازد، اما همین نشانه پرسش‌های جدیدی را در خصوص ربط ارزشی میدان علوم اجتماعی پیش روی ما می‌گذارد.

حال به جای آنکه بخواهیم در انتهای مسیر به پرسش‌های پیش آمده پاسخی قطعی بدهیم یا در خصوص «چرخش اقتصادی» مشاهده‌شده در «ربط ارزشی» علوم اجتماعی ایران نتیجه‌ای قطعی بگیریم، با انبوهی از پرسش‌های تازه در مرحله‌ای جدید مواجه می‌شویم و آن اینکه آیا ضمن شباهت‌های زیاد دغدغه‌های موجود در این علم و سطح کلان جامعه می‌توان تفاوت‌هایی ناشی از خاص بودن این میدان بخصوص یافت؟ چه عواملی تعیین‌بخش برجسته شدن مسائل مختلف در سطح جامعه هستند؟ این تغییرات در چه صورت‌هایی ظاهر و خود علت چه پدیده‌های دیگری در آینده می‌شوند؟ آیا «چرخش اقتصادی» در سطح دغدغه‌های علوم اجتماعی می‌تواند به تعیین‌کنندگی این عامل در جامعه نیز دلالت داشته باشد؟ آیا می‌توان عاملی برای تبیین هر دو سویه حرکتی که «چرخش اقتصادی» در سطح دغدغه‌مندی علوم اجتماعی نامیده‌ایم، بیابیم که بتواند ضرورت این هم‌تغییری معکوس را آشکار سازد یا آنکه ارتباط این دو حرکت به یکدیگر از ابتدا خطا بوده است و هر یک با عاملی مجزا متعین می‌شوند؟ اگر مشاهده «چرخش اقتصادی» در «ربط ارزشی» میدان علوم اجتماعی صحت داشته باشد، آیا می‌توان چنین حرکتی را در دغدغه‌های سطح کلان جامعه نیز مشاهده کرد؟ این چنین تغییری در سطح دغدغه‌ها بر آینده این رشته در جامعه چه تأثیری دارد؟

رسیدن به سطح جدیدی از پرسش‌ها همان هدفی بود که در ابتدا برای نیل به آن قدم در این مسیر گذاشتیم. درواقع، این پژوهش ادعایی فراتر از بررسی تعداد محدودی از پایان‌نامه‌ها و آن‌هم در سطحی حداقلی؛ یعنی صرفاً بررسی عناوین این پایان‌نامه‌ها در مقطع دکتری علوم اجتماعی ندارد. نتایج قطعی‌تر و به‌دور از خطا فقط در ادامه این مسیر و بررسی سویه‌های متفاوت این میدان به‌دست خواهد آمد.

References

1. Azad Armaki, T., Khazaei, T., Zand, M., & Khorsandiyar, F. (2000). A review of master's and doctoral dissertations of the Faculty of Social Sciences of the University of Tehran 1961-1997. *Journal of Social Sciences Letter*, 15 (15), 217-223 [in Persian].
2. Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37 (2), 122-147.

3. Banitalebi Dehkordi, B. (2016). Content analysis of thesis Master of Accounting in Iran. *Journal of Accounting and Management Audit Knowledge*, 5 (17), 1-11 [in Persian].
4. Barr, M.A. (1984). The selection of a dissertation topic: Elements influencing student choice. (Ph.D. Dissertation). The Ohio State University.
5. Bruun, H.H. (2007). *Science, values, and politics in Max Weber's methodology*. United Kingdom: Ashgate Publishing Limited
6. Faghihi, F., Rakow, E.A., & Ethington, C.A. (1999, April). A study of factors related to dissertation progress among doctoral candidates: Focus on students' research self-efficacy as a result of their research training and experiences. presented at Annual Meeting of the American Educational Research Association (Montreal, Ontario, Canada, April 19-23)
7. Ghovati Sefid Sangi, A., & Shalchi, V. (2016). The problem of "issue in the social sciences of Tabataba'i" (case study: thesis of faculty of social sciences Tehran Allameh Tabataba'i). *Journal of Iranian Social Science Studies*, 13 (3), 118-132 [in Persian].
8. Khalaji, H., & Keshtidar, M. (2002). Quantitative review of physical education dissertations in higher education centers of the country from 1978 to 1999. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 8 (1), 97-118 [in Persian].
9. Masoudi, S.E, & Zahed Zahedani, S.S. (2018). Analyzing Max Weber's objectivity with the use of Kant's transcendental philosophy. *Journal of Iranian Sociological Association*, 18 (4), 53-81 [in Persian].
10. Khandizaji, A.H. (2011). A critical study of sociology's theses in Iran. *Journal of Strategy for Culture*, 4 (14-15), 115-140 [in Persian].
11. Maynard, B.R., Vaughn, M.G., & Sarteschi, C.M. (2014). The empirical status of social work dissertation research: characteristics, trends and implications for the field. *British Journal of Social Work*, 44, 267-289.
12. Mohammadi, E. (2014). Content analysis of social work postgraduate dissertations. *Quarterly Journal of Social Work Research*, 1 (1), 137-171 [in Persian].
13. Mohammadpour, A. (2018). *Counter-method: The philosophical underpinnings and practical procedures of qualitative methodology*. Tehran: Logos Publications [in Persian].

14. Niksirat, M., Badri, S.A., & Rezvani, M.R. (2012). Effective factors on the selection of scientific research topic of graduate students majoring rural geography and planning. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 18 (3), 87-110 [in Persian].
15. Olalere, A.A., De Iulio, E., Aldarbag, A.M., & Erdener, M.A. (2014). The dissertation topic selection of doctoral students using dynamic network analysis. *International Journal of Doctoral Studies*, 9, 85-107.
16. Shirzad, M. (2008). Sociological review of Ph.D dissertation (case study in University of Tehran, Allame Tabatabayi University, Tarbiyat Modarres University and Azad Islamic University), M.A. dissertation, University of Mazandaran faculty of humanities & social sciences [in Persian].
17. Smigel, E.O. (1954). Trends in occupational sociology in the United States: a survey of postwar research. *American Sociology Review*, 19 (4), 398-404.
18. Swedberg, R., & Agevall, O. (2016). *The Max Weber dictionary key words and central concepts, second edition*. California: Stanford University Press.
19. Tavakol, M. (2018). *Sociology of science*. Tehran: Jameeshenasan publications [in Persian].
20. Weber, M. (2015). *Selected works, from Max Weber: Essays in sociology*. translated by Ahmad Tadayon, Tehran: Hermes Publications [in Persian].
21. Weber, M. (2016). *The methodology of the social sciences*. translated by Hasan Chavoshian, Tehran: Markaz Publications [in Persian].
22. Zebardast, M.A. (2015). Research paradigm in studies related to the organization and management of the higher education system: An analysis of articles in the Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education. *Journal of Iranian Higher Education*, 7 (4), 61-106 [in Persian].

